



## ОСВІТА ЯК ДЗЕРКАЛО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Станіслав ГУМЕНЮК

Copyright © 2002

*Життя українського суспільства тихо-мирно скніє аж цілих три з половиною роки. Далі, залежно від новоприйнятого закону про вибори, невеликий сплеск надій і – черговий спад, що виявляється у подальшому зубожінні, деморалізації, тотально-податкових методах ствердження влади, декоративних її прикрашаннях та ще більшою недовірою до неї громадян.*

*У такому спіралевниз-подібному українському календарі має своє місце й освіта. Її реформують, причому – активно, а в період, визначений виборчими законами, усім розказують про освітянські негаразди й загодовують обіцянками та іншою “лапшою”, мовляв, скоро подадуть і макарони по-флотськи та купу всяких щедрот... Усе буде гаразд – лише віддай свій голос, Освітятине!*

*Від тяжкого освітянського життя плачуть не лише освітяни, про їх біди говорять усі, і, причому, – правильно. Та найбільше ті, хто після праведного слова “за походом” у пельку вкине частку, відібрану від свого колишнього вчителя – старенького пенсіонера чи молодого вчителя своїх же дітей.*

*Зробить це красиво й ефектно. І здобуде на цьому політичні дивіденди, пообіцявши вчителю мало не раю земного, а насправді: збільшення*

*(в кращому випадку!) на чергові відсотки зарплатні, що виявиться лише неповною індексацією всезростаючим цінам на прожиття.*

*Одним словом, знову на паперть.*

*Це далеко не емоції автора. А втім – як хочете.*

### НЕ ПОТРІБНО ПЛЕКАТИ ІЛЮЗІЙ: ЖЕБРАКОВІ – ЛИШЕ ЖЕБРАКОВЕ

Освітятинин уже давно не вірить у всілякі обіцянки, злий на владу усіх можливих і неможливих рівнів, та все ж частенько “купується” на солодкі голосочки: плекає ілюзії.

Основне, чого він сьогодні не враховує, та й не тільки він, – це взаємозалежності освіти і типу соціальної організації держави, суть якої зводиться до принципу: **суспільство нестатків породжує соціально збочену освіту**, причому як у площинах матеріального забезпечення (жебрацтво) та морально-психологічного стану (те ж саме жebraцтво помножене на рабську психологію), так і в науково-ідеологічних пріоритетах.

Усе це, безумовно, відбивається на результатах діяльності освітян.

Виходячи зі сказаного, можна з упевненістю стверджувати, що всі негаразди (це так ніжно і м'яко: *негаразди*) – **нормальне** явище сього-

дення. З тим, що вони існують, погодяться всі, а от з тим, що це **нормально...** — ? Я б навіть ствердив: національна освіта сьогодні перебуває в набагато кращому стані, ніж це має бути насправді!? Щоб зняти “неспокійні” розділові знаки потрібно лише додати: **для тієї держави, котру сьогодні будують і контури якої все більш чітко вимальовуються.**

За такої умови все стає на свої місця. Потрібно лише критично, відкинувши всякі сентенції, підійти до розгляду питання. Натомість громадськість усе більше втягує у найрізноманітніші дискусії про кризу національної освіти, організовуючи наймасштабніші конференції, семінари, “круглі столи”, попередньо прорахувавши **нульову** віддачу гри й заробивши свої дивіденди, як політичні (згадаймо Всеукраїнське віче освітян напередодні 2-го з’їзду працівників освіти, організоване соціалістами, та їхні “Сім кроків”), так і фінансові (відмивання грошей різноманітних фондів).

Можна кричати скрізь і на всю, що розвиток держави неможливий без розвитку національної системи освіти. Але ж це — аксіома. Натомість є багато охочих довести давно доведене. І хоча прагнення багатьох освячені щирим вболіванням за сучасний стан освітянської сфери — не туди спрямовані їхні зусилля та вміння.

Шановні, не будьте наївними, не така вже й дурна у нас держава й не такий вже дурний у нас чиновник. Так потрібно. Така держава. Такий Чиновник. А отже, повинна бути **Такою, а може ще й гіршою, освіта. Кращої, без зміни влади — докорінної і повної — чекати не доводиться!**

Освіта України як галузь духовного життя суспільства знаходиться

у позиції соціального жебрака, котрий випрошує милостиню, а не вимагає відповідних умов для того, щоб самій творити своє краще майбутнє.

Ролі визначені, а тому такі хронічні недуги як невивплата заробітної платні, низьке матеріальне забезпечення нормального функціонування навчального процесу, неспроможність наповнити освітній цикл новим змістом, “протягнуті” недолугі законодавчі акти, занепад і деградація вітчизняної педагогічної науки — це досить закономірні явища, які не мають за даної системи відтінку негативу. Вельми дивно, що вона — українська освіта — все-таки досить пристойно тримається, навіть прагне красуватися. Такі твердження звучать трохи цинічно, але я перепрошую: **хто й що винен жебракові.** Залишається тільки благодійно трепетати перед панамі, оскільки державний стіл стає все біднішим, а об’їдки з нього все ж перепадають на освітянські підстилки.

А якщо стіл стане багатшим? Шановні, жебраку — лише жебракове.

Окреслена ситуація аж ніяк не трагічна. Жебракові не дадуть згинуть — завше хтось копійчку кине. А якщо хтось гривенник покладе, то на нього, мов на Спасителя, молитимуться й славу рознеситимуть по всіх околицях. Споконвіку так було на Русі.

За таким принципом живе-виживає освіта України.

Усе дуже просто. Лише декілька ілюстрацій.

Із 1 січня 1998 року в повному обсязі мали бути запроваджені всі соціально-економічні гарантії, визначені статтею 57 Закону України “Про освіту”.

На сьогодні надбавки за вислугу років педагогічним та науково-педаго-

гічним працівникам виплачуються лише з половини. Розмір допомоги на оздоровлення складає лише 40 відсотків від посадового окладу замість повного, як це передбачає законодавство, та й процес виплати “оздоровчих” розпочався із трирічним запізненням – у 2001 році.

Крім того, усі ці обрізані відсотки мають бути відсотками від законодавчо встановленої норми середнього розміру посадових окладів. Для вчителів середньої школи вони мали становити не нижче однієї, а для викладачів вищої школи – не нижче подвійної середньомісячної заробітної плати працівників промисловості. На квітень 2001 року зарплата останніх становила близько 379 грн., тоді як для вчителів – 270 грн., а викладачів – 325 грн. Якщо вірити, що промисловість у нас починає працювати, а рівень добробуту підвищується, то чому цього освітяни не відчувають?.. “...згідно з Законом не платять, то значить брешуть про ріст у промисловості, значить і працівник останньої не отримує свого. Але тоді для чого знову ж брехати, що отримують...” – логічно мислить учитель.

17 серпня 2000 року на засіданні колегії Міністерства і науки України тодішній Прем’єр-міністр В. Ющенко пообіцяв удвічі підвищити заробітну плату освітянам. Реалії – 25% з березня 2001 р.

Президент пообіцяв у перший день роботи Другого освітянського з’їзду, що підпише відповідний Указ і зробив це – Указ оголосили наступного дня. Доля його наперед визначена – попаде він на цвинтар усіх інших документів і буде похований на ділянці “поліпшення функціонування та розвитку освіти”.

Отакі-то турботи!

Усе це створює чудові умови для маніпуляцій свідомістю педагогічної (та й не тільки!) громадськості регіональних властимущиків, котрі мають можливості більшімущі, ніж державні.

Поки держава напускала сентименти й обіцяла, Київський Голова взяв і доплатив киянам до державних двох гривень за класне керівництво по червонцю. Щоквартально виплачувалися 75% ставки посадового окладу та до відпускних додавали 75%. Найбільш ефективними виявилися мерівські доплати директорам київських шкіл, що дало повну можливість контролювати столичну педгромадськість, залучивши освітніх керівників з регіонів, котрі із заздністю дивляться на своїх київських колег.

Немає чого заздрити: прожитковий мінімум у Києві – наймаксимальніший з усіх видуманих мінімумів.

Для місцевих владарів підкажу ще один цифровий фокус. Скажімо, чому б не підняти доплату педагогічним працівникам на 50, а то й на 100 відсотків. Звучить! І не дорого, оскільки це буде доплата за шкільний кабінет чи майстерню, на завідування яких держава виділяє аж 76 копійок. Отож, по максимуму – 100 відсотків, або 1 гривня 52 копійки (але про це ні слова), й авторитет рятівника освіти вам забезпечено.

Лише не серед учительства, оскільки навіть державного мізеру в регіонах не спроможні вчасно виплатити.

Не хотілося, щоб наведені приклади сприймалися як критика місцевої влади. Ніяким чином. Місцева влада чесно грає за всіма правилами, визначеними державою. І в цій грі, як бачимо, освіті виділено належне їй місце: **Жебракові – лише жебракове.**

## КІЛКАМИ СПРАВІ НЕ ЗАРАДИШ, АБО ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОСИЛЕННЯ БРОУНІВСЬКОГО РУХУ

Отож, домовилися, що з соціальними проблемами українських освітян у нас все гаразд.

А що ж у нас із так званими реформами?

Розпочалися вони в Україні відразу ж з її становленням як держави самостійної, наприкінці минулого століття, але то були “так собі” реформи, хоча гаслами “реформування” та “докорінного реформування” аж захлиналися державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). І таки захлинулася. Та на зміну з’явилися мертворождені “Діти України”, “Українська родина”, “Обдарована молодь”, “Учитель”, “Патріотичне виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства” тощо.

Усі розмови про процеси реформування національної освіти залишилися офіційними гаслами, переважно осінніми.

Якщо зміну вивісок навчальних закладів, зовнішнього вигляду атестатів, учнівських форм, гру в демократію при все більшому тотальному контролі, утвердженому Законом “Про загальну середню освіту”, спекуляцією поняттями “демократизація і гуманізація навчально-виховного процесу”, “педагогічні інновації” можна назвати таким претензійним терміном, тоді ми дійсно на широких шляхах реформування. Хто ж проти? Але всі оті гасла більшістю педагогів і батьків сприймалися і сприймаються як демагогія та професійний цинізм.

Аж ось на реформаторському словоблудстві вирішено було поставити крапку й перейти до конструктивних дій. Та крапка була поставлена настільки твердою рукою і наспіх, що перетворилася на звичайнісіньку кляксу в щоденнику освітянських реформ, а конструктивні дії – на євроремонт освітянського тину вітчизняними будматеріалами: кілками зсередини й недоструганими дощечками та пригорщею нових блискучих (може й імпортих) гвіздочків ззовні. Тобто, без ідей та змісту, без програмового та науково-методичного забезпечення банально переполовинили шкільну оцінку, змінили терміни навчання та надали рідній підсумковій оцінці латинізований титул “атестація”.

Результати виявилися просто приголомшливими: старенький тин як у казці перетворився на рожево-непроглядну словесно-димову завісу. По один бік – апаратні реформатори освіти, які, напускаючи вченості, круто замішаної на латині, цій завісі не дають – боронь Боже! – розвіятися, а з іншого – педагоги-грудоголіки, простодушні батьки й беззахисне перед лукавством властимущих восьмимільйонне дитяче населення – майбутнє України.

Усі ці зовнішні облаштування, які, до речі, не потребують значних фінансових затрат держави (працівники Міносвіти з гордістю розповідають про їхню героїчну боротьбу з Мінфіном та Мінекономіки. Зауважте, не зі Світовим банком чи МВФ, а з українськими державними інституціями!), прикрашають забур’янений науково-ідеологічними пріоритетами та псевдонауковими дослідженнями освітянський простір, на якому вже

немає місця (і не може бути за непотрібністю) доцільним зернам соціально-культурних перетворень українського суспільства.

Кілок – є кілком, назви його хоч Монументом Незалежності, хоч Національною доктриною розвитку освіти України, яка обговорювалась і “одобрям-с-алась” на II Всеукраїнському з’їзді працівників освіти.

Зібрався з’їзд прихильників броунівського руху і вирішив: рух посилити.

Подібні розчарування-враження від Всеукраїнської освітянської тусовки повезли в регіони її делегати. Та й що можна було чекати від з’їзду й основного документа, що виносився на обговорення, якщо навіть останній не мав права називатися Доктриною (зіставте значення цього слова зі змістом “епохальної” програми)? Яку ідею обстоювала Доктрина? Ідеї, вочевидь, не було, лише еклектичний добір гуманістично спрямованих напрямів. Не більше.

В економічному плані Доктрина є не що інше, як чергові відписки із цвинтарної ділянки “поліпшення функціонування та розвитку...”, оскільки документ нічого нового, крім повторення деяких положень освітянських законодавчих актів не пропонує. Натомість прилюдно визнавали, що держава не виконує свої, тими ж законами й постановами визначені, обов’язки перед освітянами. Чи бодай не помітили того її автори, чи спокуса задобрити освітянську громаду посулами – головне завдання Доктрини?

І ще головоломка: невідповідність пропонованого освітянам документа правовому полю держави. Немає серед нормативних документів поняття “доктрина”. А оскільки Доктрина

не несе й ідеологічного змісту, то яка її доцільність. Суцільні манівці!

Залишається визначитися із суто політичними питаннями: Демократичність? Відкритість? Альтернативність? Кому це вигідно? Навіщо це освітшоу?

Ігрища великих непередбачувані й не звідані, як шляхи Господні. А на освітянському, приреченому на недо-реформування, полі є місце і футбольно-політичним одинадцятиметрівкам, і запузирюванням доктрин і зомбуванням манівцями. Одним словом сьогодні освіта – широкий коридор утвердження ілюзій у суспільну свідомість українців, спочатку задля маніпулювання, а потім політичного гвалтування.

### **КІЛЬКІСНО – ТИХ ЖЕ “СІМ”, СУТНІСНО – ЗОВСІМ ІНШИХ**

“Досить сліз, самобичувань і копірвань у собі! Пора розпочинати нове буржуазне життя!” – вигукнемо вслід за геніальним комбінатором. Щодо буржуазного, то окрема довга тема, а от що Пора! – ніхто не спорить. І негайно треба робити не щось, а конкретно відчутне, реальне, значуще.

...

**Друге.** Визначити суть і доленосні координати державотворчих процесів в Україні.

**Третє.** Визнати Освіту як пріоритетну сферу державотворення, справою не тільки освітян, а й політиків (Повторюся, але на сьогодні освіта взагалі випадає з процесу державного будівництва, оскільки функціонує за залишковим принципом, та й самого процесу, як такого немає).

**Четверте.** На державному рівні, тобто, залучивши до роботи всі гілки влади, прийняти і реалізовувати **Соці-**

ально-культурну доктрину розвитку України загалом і національної освіти зокрема (освітянська доктрина повинна прийматися на державному рівні, а не в міносвітянських кабінетах чи на галузевих з'їздах). Конструювання здорового суспільства слід розпочинати з моделювання освіти.

**П'яте.** Зміна соціальної політики держави і як результат – гідне місце освітянина в суспільстві завдяки ієрархії оплати праці за взірцем найрозвиненіших: професор, учитель, лікар – ті, хто здійснює духовно-інтелектуальні та психофізичні інвестиції в людину, а вже потім – державних службовців, працівників промисловості та інших сфер діяльності.

**Шосте.** Прийняття дієвої державної програми фундаментальних

міждисциплінарних досліджень у сфері освіти.

**Сьоме.** Покласти персональну відповідальність за стратегію і наслідки державотворчих процесів, а отже, й освітянських претворень на усі гілки влади: від Верховної ради, Кабінету Міністрів, Адміністрації Президента до рай(міськ)рад й того ж рівня адміністрацій та керівників навчальних закладів.

Усе це можливо лише після першого наймасштабнішого кроку:

**ПЕРШЕ. РЕФОРМА ВЛАДИ.**

**Та чи спроможний освітянин піднятися з колін? Чи пристало суспільству бути стороннім споглядачем?**

**Йому обирати!**

Надійшла до редакції 5.12.2001.

Тернопільська академія народного господарства  
Інститут експериментальних систем освіти  
Науково-дослідницький центр «Економіка вищої освіти»  
проводять 2–7 липня 2002 року в місті Яремче Івано-Франківської області

### ДРУГУ ЛІТНЮ НАУКОВУ ШКОЛУ ПРОФЕСОРА ФУРМАНА

У програмі школи планується:

- обговорити проект Соціально-культурної доктрини розвитку національної освіти на предмет удосконалення та загальнодержавної апробації;
- поділитися роздумами щодо проблем і перспектив проведення фундаментальних соціально-психологічних експериментів у гуманітарній сфері суспільства;
- заслухати науково-експериментальні звіти керівників і практичних психологів модульно-розвивальних шкіл з різних куточків України;
- провести психодіагностичні тренінги та проектно-методичні ігри;
- прочитати кілька вечірніх лекцій з методології науки та освітньої інноватики;
- відвідати Музей-садибу Івана Франка в селі Нагуєвичі;
- покорити найвищу вершину Українських Карпат – Говерлу;
- корисно для здоров'я, цікаво для розуму і радісно для душі провести час у літніх Карпатах.

До участі в роботі Другої Літньої школи запрошуються всі бажаючі, керівники і виконавці експерименту з модульно-розвивального навчання, котрі були його піонерами чи є активними послідовниками, щонайперше: директор ОШМ №30 м. Донецька Олександр Калугін, кандидати педагогічних наук Наталія Клокар і Тамара Семенюк, директори ліцею №157 м. Києва Віктор Костенко, ЗОШ №44 м. Запоріжжя Вадим Комісаров, №80 м. Дніпропетровська Наталія Малахова, №164 м. Харкова Віктор Чухно, №43 м. Донецька Наталія Ситникова та ін.

Участь у роботі Літньої школи платна.

Персональні заявки приймаються до 2 червня 2002 року.

Кількість учасників обмежена.

Довідки за телефоном у Тернополі: (0352) 333085,  
електронна пошта: [iese@torba.com](mailto:iese@torba.com).